

EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN 2618-1282 (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Володимир Михайлович ГРУБОВ

Доктор політичних наук, професор,
професор кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська
політехніка»,
вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна
E-mail: grubovvm56@gmail.com,

Ігор Анатолійович ХРАБАН

Доктор політичних наук, професор,
професор кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська
політехніка»,
вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна
E-mail: Khraban728@gmail.com,

Валерій Васильович СВИНАРЕНКО

Кандидат військових наук, доцент кафедри
стратегії національної безпеки та оборони,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського,
Повітрофлотський пр., 30, Київ,
03186, Україна
E-mail: vvs57@1.ua,

Volodimir GRUBOV

Doctor of Political Science, Professor of the chair
of national security, public management
and administration,
State University «Zhytomyr Polytechnic»,
Chudnivska Str., 103, Zhytomyr,
10005, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3048-3280>

Igor KHRABAN

Doctor of Political Science, Professor,
Professor of the Chair of National Security, Public
Management and Administration,
State University «Zhytomyr Polytechnic»,
Chudnivska Str., 103, Zhytomyr,
10005, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3319-8538>

Valeriy SVYNARENKO

Candidate of Military Sciences,
Associate Professor of the Department of National
Security and Defence Strategy,
National Defence University of Ukraine named
after Ivan Chernyakhovsky,
Povtroflotskiy Ave., 30, Kiev, 03186, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7514-1535>

УДК 325.35

**ЦЕНТРАЛЬНО-АЗІЙСЬКА П'ЯТІРКА У «ТИСКАХ» КОНКУРУЮЧИХ ГЕОСТРАТЕГІЙ:
ХТО І ЧОГО ПРАГНЕ**

Received 29 October 2023; revised 25 November 2023; accepted 11 December 2023

DOI: 10.15421/342331

Анотація

Метою статті є розкриття змісту геополітичних стратегій головних гравців в Центральній Азійському регіоні, якими на сьогодні є Росія, Китай і США. Констатується, що взаємна риторика лідерів країн і тональність документів [Стратегій] не приховує того факту, що боротьба між ними в регіоні набирає обертів по мірі зростання ваги економічної, політичної і воєнної складових безпеки. Афганська компанія США (2001-2021 рр.) переросла у стратегію присутності (2015 р.), метою якої стало закріплення присутності у ключовому регіоні «дуги нестабільності» (З.Бжезінський) багатому природними ресурсами. У першу чергу йдеться про енергоносії як нафту і газ, рідкоземельні і дорогоцінні метали та уранову руду. Неабияке значення з боку сторін конкуренції приділяється контролю над існуючою інфраструктурою і майбутнім глобальним проектом на зразок «Один пояс - Один шлях», який в Центральній Азійському регіоні прагне реалізувати Китай.

Звернено увагу, що цілі нової геополітичної гри, яка розпочалася з 2015 року кожна сторона намагається обернути у більш прийнятні слогани як-то «демократія і процвітання» - США, «рівноправні відносини близьких по духу й історії народів» - Росія, «виважений діалог з країнами-партнерами» - Китай. Проте, виходячи з того що 30 літня історія незалежності принесли країнам Азійської п'ятірки - Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану і Узбекистану досить скромні результати соціально-економічного і культурного розвитку, діючі лідери прагнуть позбутися помилок колишнього керівництва та розширити формат дружніх відносин за рахунок нерегіональних держав. В першу чергу йдеться про проект «тюркської спільноти».

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті онтологічних основ геополітичних стратегій, які реалізують Росія, Китай і США та можливих реакцій Азійської п'ятірки на ризики які вони можуть нести для безпеки країн і регіону в цілому.

Тип статті: теоретична.

Ключові слова: *Центрально-Азійська п'ятірка, «GreatGame», національні інтереси, конкуруючі геостратегії, співпраця.*

THE CENTRAL ASIAN FIVE UNDER THE “PRESSURE” OF COMPETING GEOSTRATEGIES: WHO AND WHAT THEY WANT

Abstract

The purpose of the article is to reveal the content of the geopolitical strategies of the main players in the Central Asian region, which today are Russia, China and the USA. It is noted that the mutual rhetoric of the leaders of the countries and the tone of the documents (Strategies) do not hide the fact that the struggle between them in the region is gaining momentum as the weight of the economic, political and military components of security increases. The US Afghan Company (2001-2021) evolved into a presence strategy (2015), the goal of which was to consolidate its presence in the key region of the “arc of instability” (Z. Brzezinski) rich in natural resources. First of all, we are talking about energy carriers such as oil and gas, rare earth and precious metals, and uranium ore. Control over the existing infrastructure and the future global project like the “One Belt – One Road”, which China seeks to implement in the Central Asian region, is of great importance from the side of the competition.

Attention is drawn to the fact that the goals of the new geopolitical game, which began in 2015, each side is trying to turn into more acceptable slogans, such as “democracy and prosperity” – the United States, “equal relations of people close in spirit and history” – Russia, “balanced dialogue with partner countries” – China. However, based on the fact that the 30-year history of independence brought the countries of the Asian Five – Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan rather modest results of socio-economic and cultural development, the current leaders seek to get rid of the mistakes of the former leadership and expand the format of friendly relations at the expense of non-regional states. First of all, it is about the “Turkic community” project.

The scientific novelty of the research lies in the disclosure of the ontological foundations of the geopolitical strategies implemented by Russia, China and the USA and the possible reactions of the Asian five to the risks they may pose to the security of the countries and the region as a whole.

Type of article: theoretical.

Keywords: *Central Asian five, «Great Game», national interests, competing geostrategies, cooperation.*

Постановка проблеми.

У сучасному політико-географічному просторі мешканці Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану і Узбекистану починаючи з 1992 року звикли до того, що регіон у якому вони живуть називають не Середньою, а Центральною Азією. Ініціатором такого перейменування виступив президент Казахстану Н.Назарбаєв на саміті середньоазійських держав. Про це говорить й універсальна енциклопедія «Британніка» (Encyclopædia Britannica) [Центральна 2022]. Зміна слогану ніяк не вплинула на тональність діалогу між країнами й їх громадянами, але дещо підкреслила легке «уособлення» країн регіону від кордонів політичного, економічного і соціокультурного впливу Російської Федерації.

У зону великої політики Центрально-Азійській регіон і згадані країни попали ще під час «великої гри – Great (Grand) Game», яку починаючи з XIX до початку XX століть між собою вели Британська і Російська імперії. З утворенням СРСР гра закінчилася поразкою британців, але це не означало, що інтерес нерегіональних/далеких держав до регіону зник. «Дуга нестабільності» З.Бжезінського з афганською й індійською історичною проблематикою як ключових вузлів «Great Game» і розпад СРСР надали новоствореним державам регіону другий шанс опинитися в «обіймах» великої політики минулих часів. Зараз експертна спільнота веде розмову про «нову велику гру», але з новим переліком гравців. Коло її учасників поповнилося країнами, які про такі змагання з «великими фігурами» і

не мріяли, хоча б в силу того, що їх як конкурентів там ніхто і не розглядав. На додаток регіональний сюжет нового етапу геополітичної гри навколо Центрально-Азійської п'ятірки приховує ризики і виклики внутрішніх інтенцій, які в силу національного характеру і країнознавчих обставин іноді набирали [і можуть набирати] взаємовиключних обертів і політичної турбулентності. Отже, метою статті є прояснення стратегій конкуруючих акторів-лідерів світової політики в зазначеному регіоні і можливих національних редуцій на такі кроки з боку політичного керівництва країн Центрально-Азійської п'ятірки. Мова буде йти про Стратегії Росії, Китаю з одного боку та США з другого і суперечності між ними, які поглиблюються по мірі продовження Росією війни проти України і втягування США у Тайванське питання.

Аналіз основних публікацій.

Специфіка заявленої проблеми і запропонований підхід щодо її розкриття вимагали від авторів пошуку матеріалів відповідного контенту, направленості і країнознавчих аналітичних реакцій. Слід сказати, що цільових досліджень, які б висвітлили зміст сучасного стану геополітичної конкуренції між Росією, Китаєм і США в Центрально-Азійському регіоні й її коріння немає. Існуючий дискурс носить фрагментарний характер виходячи як з наукових інтересів авторів, так і редакційної політики видань і структур. Про це, наприклад, свідчать матеріали таких авторів як Садырәлієва Ж., Кочкорбаєвої М.Д., Алімкулова М.С. Наматова Н.А. (всі представники Киргизстану); Богданової І.Ф. (Білорусія); Якубової Е.Т, Асадуллої Н.Р, Чепель С.В. Габдраштова М, Исаєва Т. (Узбекистан); Ашілової М.С, Бегалінова А.С, Бегалінової К.К. (Казахстан); Павлова К.В., Януша О. Б., Скалепова А.Н., Лагуткіна Н.В, Комова М.С, Дмитрієва Е.Л, Каратаєва К.Е. (Росія) та інших авторів. Проте, їх підходи і позиція заслуговують на увагу.

Метою дослідження є прояснення стратегій конкуруючих акторів-лідерів світової політики в зазначеному регіоні і можливих національних редуцій на такі кроки з боку політичного керівництва країн Центрально-Азійської п'ятірки. Мова буде йти про

стратегії трьох гравців Центрально-Азійського регіону – центрів сили, де Росія і Китай, з одного боку, протистоять США, а з другого, про суперечності між ними, які поглиблюються по мірі продовження Росією війни проти України і втягуванням США у Тайванське питання.

У ході підготовки статі були використані **наступні наукові методи**: компаративний – для уточнення змісту конкуруючих геостратегій Росії, Китаю і США в Центрально-Азійському регіоні і визначення позицій країн-лідерів у найважливіших питаннях регіональної безпеки; діалектичний – для виявлення змісту політичних суперечностей між сторонами «New Great Game»; системний – для уточнення впливу зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз на стійкість державних утворень, якими є Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан та їх проєкції на стан відносин з Росією, Китаєм і США.

Виклад основного матеріалу.

Виходячи з вищезазначеної проблематики динаміку подій що розгортаються навколо Центрально-Азійської п'ятірки в останні 20 років доцільно розглянути у контексті підходу, який притаманний для оцінки обстановки в окремому стратегічному комплексі. У нашому випадку – це буде підсистема в системі більш регіонального звучання [Азія] як того потребує його визнана політична географія. Зазначений підхід дає нам можливість виділити те особливе, що притаманне цьому пострадянському субрегіону виходячи з часу утворення на його території незалежних держав і з'ясувати причини активності Росії, Китаю і США.

Для Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану і Узбекистану 30 років незалежності – це важкий шлях становлення національного самовизначення, помилок і надій, пошуків нових друзів і союзників у доланні старих і нових проблем. Проте, перевірена часом азійська обережність і непохитна віра в традиціоналізм нової еліти стали природною пересторогою від закоханості в ліберальні рецепти «щастя для всіх» і мінімізації наслідків шоківих реформ 90-х років минулого століття.

Досить переконливо негатив перших кроків у світ ліберальних свобод для суспільств Азійської п'ятірки можна побачити з аналізу Міжнародної організації праці за 2008 рік. На прикладі Киргизстану, який на думку авторів документу був у цей час лідером проведення ринкових реформ в країнах пострадянського простору, автори документу систематизували прорахунки влади і пастки ринкової демократії, яких уряд цієї країни оминати в силу багатьох причин внутрішнього і зовнішнього характеру не зміг. Незважаючи на те, що Киргизстан першим серед країн СНД ввів національну валюту «СОМ», першим вступив в ВТО, першим став активно співпрацювати з МВФ (вільний обмінний курс валют, фінансова політика) тощо за такими показниками як рівень бідності (біля 40% населення в 2003 р. порівняно з 62,5% в 2000 р), рівень зайнятості населення в промисловості, рівень деіндустріалізації тощо Киргизстан став «лідером» генерації розчарувань і протестних настроїв в суспільстві [Киргизстан 2008]. Як стверджують експерти для стабільного економічного зростання Киргизстану у цей період необхідно було щорічно нарощувати своє промислове виробництво на рівні 7%, але це не відбулося за низки причин. Це:

- розрив коопераційних зав'язків між суб'єктами господарської діяльності в межах єдиного ринку призвів до того, що високотехнологічна і легка промисловість швидко обвалилися, як наслідок доля промислового сектору в економіці почала стрімко падати;
- нестача кваліфікованої робочої сили через велику еміграцію і втрату компетенцій ;
- зростання рівня тінізації і криміналізації промислового виробництва, торгівлі і сфери обслуговування;
- відтік робочої сили у сільгосподарчій сектор, що суперечило законам розвитку ринкової економіки;
- неповна зайнятість населення через нестачу робочих місць [Шаршеев 2021].

Згодом, коли Киргизстан приєднався до ЄАЕС (2015) ситуацію з неконтрольованою торгівлею і стихією «моралі ринку» було впроваджено на законодавчому рівні. Митний контроль перетину кордонів країн-членів став

відслідковувати податки, реекспорт, квоти на товарні групи, що значно скоротило «тіньовий» товарообмін [Шаршеев 2021]. Однак, такі заходи уряду обернулися ростом невдоволення частки суспільства, яка відчула силу «легких» грошей і стрімке збагачення.

Для Центрально-Азійської п'ятірки така картина стану промислового сектору Киргизстану сьогодні є лакмусовим індикатором того, що відбувалося на початку нового століття [і має місце сьогодні] й в інших країнах регіону. Йдеться про те, що Казахстан, Таджикистан, Узбекистан і Туркменістан опинилися у такому ж становищі. Безумовно це впливає на перспективи модернізації, а головне – стимулює негативні тенденції у соціально-політичних настроях певних соціальних груп і громад великих міст. Проте, як стверджують експерти, найбільш небезпечним феноменом, що фактично спостерігається у всіх країнах регіону є клановий принцип побудови влади. Особливо ярко це прослідковується під час виборів у вищі і місцеві органи влади [Шаршеев 2021].

У 2016 році авторитетне американське видання Global Finance Magazine провело власний аналіз стану фінансово-економічних справ у 183 країнах світу і визначенні країн лідерів і аутсайдерів рейтингового списку. Список самих багатих і самих бідних країн був укладений на основі даних Всесвітнього банку і Міжнародного валютного фонду (МВФ). Видання враховувало паритет споживчої спроможності на душу населення, який приймає до уваги вартість життя і рівень інфляції в країнах [Рейтинг: Азербайджан 2016]. Щодо країн Центральної Азії то список рейтингів очолює Казахстан з показником (\$25,267 США). Далі йде Туркменістан (\$15,837 США), Узбекистан (\$5,963 США), Киргизстан (\$3,581 США) і Таджикистан (\$2,830 США). На пострадянському просторі Узбекистан, Киргизстан і Таджикистан вважаються найбільш бідними країнами.

Є ще декілька показників, які демонструють рівень деіндустріалізації «п'ятірки». Йдеться про абсолютний рівень ВВП (данні 2022р.) і долі в його розмірі нафтогазового і промислово-технологічного

секторів економіки.

Отже за 2022 рік ВВП країн Центрально-Азійської п'ятірки становив:

- Казахстану – 221 млрд. USD (населення країни 17 млн.)
- Узбекистану – 80.39 млрд. USD (населення країни 36 млн.)
- Туркменістану – 45.61 млрд. USD (населення країни 6,2 млн.)
- Таджикистану – 10.49 млрд. USD (населення країни 10 млн.)
- Киргизії – 10.93 млрд. USD (населення країни 6, 5 млн.)

Слід зазначити, що доля нафтогазового сектору у структурі ВВП значно присутня лише у двох країнах – це Казахстан і Туркменістан. Проте, до їхніх показників поступово наближається Узбекистан. З відкриттям нового родовища газу «Новий Чакар» він зможе стати другою країною в регіоні після Туркменістану щодо експорту газу. Нафту країна імпортує з Росії і Казахстану. Фактор нафти і газу – це історично-природне надбання зазначених країн, яке дає можливість урядам розраховувати на «швидкі гроші» та іноземні інвестиції у домінуючій сектор економіки, який став фінансовим локомотивом для всієї економіки. Інші країни регіону такого блага позбавлені.

Наприклад в 2022 році від експорту нафти Казахстан отримав доходів у двічі більше ніж за попередній рік: \$13,87 млрд проти \$6,11 млрд в 2021 році. Казахську нафту купують Італія (18,2 млн т), Нідерланди (6,1 млн т), Південна Корея (5,7 млн т), Китай (5,3 млн т), Туреччина (4 млн т) та Франція (3,7 млн т). На долю промислових товарів в ВВП припадає майже 40%, решта – це нафта і газ [Профіцит 2022].

Структура ВВП Туркменістану майже така ж як й у Казахстану. Доля промисловості складає майже 33,7%. Решта – це вуглеводні ресурси – газ і нафта. Як відмічають експерти основою економічного розвитку Туркменістану є багата мінерально-сировинна база, де вуглеводні ресурси (газ і нафта) посідають домінуюче місце [Туркменістан показав 2023; ЕБРР прогнозує 2023].

І хоча у межах Центрально-Азійської

п'ятірки нафтогазовий фактор поділяє країни на більш і менш успішні, неабиякий інтерес до країн регіону викликають залежи корисних копалин. На сьогодні регіон вважається «коморою» природних багатств. В структурі розвіданих загальносвітових запасів регіон займає лідируючі позиції по запасах чорних, кольорових і рідкоземельних металів. За рівнем видобутку основних з 30-ти видів з них регіон знаходиться на 1-й – 20-й позиціях. Доля Казахстану і Узбекистану у світових запасах урану складає 20% [Скалепов, Лагуткин 2022].

Значним ресурсом регіону є сектор логістики, на який в останні 10 років звернено неабияку увагу країн-партнерів. Наявні і перспективні проекти ЖД і АВТО доріг, НАФТО і ГАЗО-проводів вже сьогодні стали неабияким стимулятором економічної активності зарубіжних компаній і фактором економічного зростання. У цьому питанні всі країни регіону виступають солідарно і послідовно, що є додатковим стимулом у налагодженні економічних відносин з нерегіональними країнами [Комов 2018].

Картину можливостей регіону доповнює наявний потенціал переліку продовольства та дешевої робочої сили з установкою жити краще і заможніше. Іntenції до співпраці посилюють традиційна відкритість і гостинність місцевого населення. Сьогодні найбільш це притаманно Узбекистану і його іміджевої стратегії «Узбекистан – країна історично-культурного надбання». Проте, на заваді національних перспектив стоїть велика еміграція. Особливо це стосується молоді, як наймобільнішої частки населення. Про останнє свідчить кількість людей-заробітчан і географія трудової еміграції: Росія, Туреччина, Німеччина, Угорщина, Китай, Бангладеш (будівництво АЕС) тощо. У сукупності йдеться про декілька млн. людей.

У контексті великої геополітики наведений фактаж формує фон, на якому в останні 20 років почали активно діяти глобальні і регіональні гравці. Перш за все, йдеться про національні інтереси Росії, США, Китаю, Туреччини, Франції, Японії та інших країн в регіоні й їх послідовну політику зацікавленості щодо вкорінення національної

присутності у поки ще «вільний простір». Тут доречно згадати класика геополітики Ф.Ратцеля і його погляди щодо просторової експансії держави, як феномену природного організму, який прагне самозбереження. **Сім закономірностей просторової експансії:** Ф.Ратцеля, що були притаманні епосі «класичного імперіалізму», коли світ (світ до Першої світової війни) був поділений на сфери впливу як ніколи перегукуються з сучасною ринковою демократією і стратегією «неминучої» глобалізації. Як показала практика глобалізація має дві сторони дійства [сторона – глобалізатор і сторона, яку глобалізують [Фрідмен 2002] і підкорена цілям домінуючої сторони [про інтереси слабких не йдеться]. Це – завоювати, утримувати, користуватися. Отже, сучасна геополітика країн-лідерів м'яка за механізмами виконання, але по-суті така ж сама егоїстична як і за часів класичного колоніалізму. І правила виписані Ф.Ратцелем залишаються в силі і в наше модерне сьогодення. Не змінилися і цілі міжнародних компаній: на першому місці завжди стоїть вигода і прибуток. Тут доречно пригадати слоган американського фінансово-економічного класу – куди йде американській бізнес, туди йдуть американські інтереси».

За Ратцелем просторове зростання держави супроводжується певними видами проявів: ідеологічними, виробничими, комерційними, «привабливими випромінюваннями» культури тощо. За цих умов держава розширюється, поглинає й абсорбує довколишні політичні одиниці меншої значущості і розвиненості [Національна безпека 2021]. Прикладом як працює цей механізм може слугувати політика неоколоніалізму сучасної Франції, яка позиціонується під брендом «Франкофонії» [Grubov 2023], чи Великобританії у межах Британської Співдружності. Обидві форми панування, лише оцивілізовують сучасний неоколоніалізм.

Отже, стратегічним завданням керівництва країн Центрально-Азійського регіону є передбачення наслідків «хитросплетінь партнерських обіймів» і обминання «солодкого полону» обіцянок політиків-іноземців високого рангу. В стриманій і обережній реакції лідерів

країн на всі «запрошення до співпраці» спостерігається і азійська мудрість, і отриманий імунітет, як результату «кольорових революцій» (в Киргизстані (2005), Узбекистані (2005) і в Казахстані (2022)), який слугує переконливою «демократичною пересторогою».

Така ретроспектива свідчить, що у сучасному звучанні терміни «**просторова експансія**» (Ратцель) і «співпраця» в лексиці західних політиків тотожні за змістом. Форми, слогани і модальності висловів політиків лише приховують наміри країн-лідерів, які відповідно статусного положення намагаються завжди отримати більше. Тобто, є світ глобального жибратства, про що починаючи з 2000 року йдеться на площадці ООН [United Nations Millennium Declaration. 2000] і «коло обраних» про що свідчать різноманітні міжнародні рейтинги і праці авторитетних представників міжнародних ділових кіл сьогодення. Наприклад, Ж.Аталі – «Коротка історія майбутнього» [Аталі 2014].

Щодо Центрально-Азійської п'ятірки, то тут ситуація більш приваблива. Перш за все, йдеться про те, що політично всі країни відбулися про свідчить їх членство в ООН і присутність в різноманітних міжнародних організаціях. Щодо простору колишнього СРСР то Туркменістан отримав статус нейтральної держави, але є асоційованим членом СНД; Казахстан, Киргизстан, є членами СНД, ШОС, ОДКБ, ЄАЕС; Таджикистан – СНД, ШОС, ОДКБ; Узбекистан – СНД, ШОС. Крім того Казахстан, Киргизстан, Туркменістан і Узбекистан входять в Організацію тюркських держав де ключову роль намагається відігравати Туреччина.

По-друге, стабілізація внутрішньополітичної ситуації в регіоні, що ми спостерігаємо сьогодні та відкритість всіх країн до співпраці і природні багатства слугують досить переконливими чинниками для залучення іноземних компаній до співпраці у взаємовигідному ключі. Пам'ятаючи про цьому одну важливу річ – історично для країн Центрально-Азійського регіону слоган «у взаємовигідному ключі» несе певні виклики і ризику. У великій політиці боротьбу інтересів ще ніхто не спростував, а це свідчить, що

Центрально-Азійська п'ятірка поглинається у «печери» стратегій «New Great Game», де за боротьбою і лідерством між головними гравцями стоїть питання більш значущого характеру – це питання національної безпеки. І воно стає тим вагоміше, коли ця проблема стосується країн сусідів і країн нерегіонального положення, які переслідують відмінні цілі і національно-орієнтовані стратегії.

Для політики безпеки РФ стан середовища безпеки в Центрально-Азійському регіоні є ключовим. Регіон уявляє собою зону історично-обумовлених національних інтересів Росії, яка намагається взяти на себе роль лідера в оновленні ключових питань безпеки, враховуючи при цьому рівень потенціалів зацікавлених гравців і готовності країн регіону вести зацікавлений діалог. Сьогодні майже 300 літня історія відносин сторін притерпіла певних змін, на що вказує лінія «м'якого» дистанціювання Азійської п'ятірки. Його зміст і рівень відображають погляди нової еліти на зовнішньо-політичні тренди світового політики.

Геополітично Центрально-Азійська п'ятірка формує «м'яке підбрюся» безпеки Росії і керівництво країни це добре розуміє. Звідси Росію непокоїть низка тенденцій негативного характеру, які помітно впливають на стан нестабільності і конфліктності в регіоні. В Стратегії Національної безпеки [Документи 2021р., 2023р.] йдеться про збереження загроз використання воєнної сили у вирішенні міждержавних питаннях, деградацію міжнародно-правових інститутів, інспірування окремими країнами в СНД дезінтеграційних процесів, ігнорування принципу рівної і неподільної безпеки [Указ 2021]. Також Російське керівництво непокоять старі проблеми регіону як релігійний екстремізм, тероризм, етнічний сепаратизм, територіальні конфлікти, проблемі водних ресурсів, нелегальна еміграція тощо.

Враховуючи політичні, безпекові, економічні й етнонаціональні особливості регіону стратегія РФ в регіоні базується на основі «принципу кооперативності». Він передбачає синтез зусиль в економічній, політичній, освітньо-культурній і воєнній сферах де кожна

країна-учасник вибирає власний формат відносин і глибину співпраці діючих форматів.

Економічна сфера є домінуючим індикатором стану відносин між РФ і країнами регіону. За даним МЗС Росії в 2019 році в цей регіон було інвестовано більш ніж \$20 млрд. (США). Як свідчать експерти до 2000 року економічні відносини сторін перебували у форматі «звичайного товарообміну», що стримувало фінансові, і техніко-технологічні інструменти співпраці. Залучення цього потенціалу значно прискорило відкриття ринків і проникнення російського капіталу в економіку країн регіону. Це, по-перше, сприяло зміні структури російського експорту і імпорту з країнами регіону, а, по-друге, стимулювало створення різноманітних проектів з участю російського і місцевого капіталу. Щодо першого показника то, в структурі російського експорту домінують машини, обладнання, транспорт, вироби з металу (труби для нафти і газопроводів тощо), продукція хімічної промисловості. Наприклад, у торгівлі з Казахстаном, Узбекистаном і Туркменістаном вони складають від 60% до 50%. Показники відносно Киргизії і Таджикистану є нижчими в силу специфіки структури економіки країн.

Другий показник теж є показовим. Російський капітал присутній в регіоні такими компаніями як «ЛУКОЙЛ», «Роснефть», «Русал», «АвтоВАЗ», «КАМАЗ», «Билайн», «ЕвроХим», «Роскосмос», «Ростех», «Русгротранс», «Русская медная компания», «Соллерс» та інші [Веселова 2020]. Це свідчить, що економічна політика Росії в регіоні стала більш агресивною і націленою на «потиснення» конкурентів. В першу чергу йдеться про Китай.

Освітньо-культурна співпраця Росії з країнами регіону виявилася найбільш критичною сферою. Йдеться про те, що починаючи з 1993 року лідери Азербайджану, Казахстану і Узбекистану прийняли рішення про перехід їх країн з кирилиці на латиницю. З боку чиновників такий крок пояснювався витоком руськомовного населення і необхідністю національного культурного відродження. Але сам процес переходу в політичних цілях було затягнуто. В Казахстані він почав здійснюва-

тися починаючи з 2017 року і повинен закінчитися у 2025 році. В Узбекистані він розпочався з 1 січня 2023 року. З метою мінімізації іміджевих і політичних втрат Росією ініційована діяльність спеціальної організації – Росспівробітництво, яка буде відповідати за популяризацію руської мови і російської освіти країнах Центральної Азії [Димитриади 2021].

Про важливість цього питання для Росії свідчить і той факт, що на останньому саміті СНД (2023р.) питання руської мови теж стояло в порядку денному і держави досягли спільної згоди щодо сприяння розповсюдження руської мови в системі національної освіти і вищих навчальних закладах. З документів видно, що руській мові надано статус як мови міжнародного спілкування.

У воєнній сфері акцент зроблено на запобігання загрози тероризму, яка виходить з Афганістану. Наприклад в межах взаємодії ОДКБ і ШОС в 2021 році було проведено низка заходів щодо відпрацювання питань локалізації районів терористичної активності і знищення незаконних формувань. В спільних навчаннях прийняли участь підрозділи збройних сил Росії, Узбекистану, Таджикистану, Киргизстану, Індії, Казахстану, Китаю, Пакистану, Білорусії та Armenії [Скалепов, Лагуткин 2022].

На основі міждержавних домовленостей в Таджикистані і Киргизії розміщені бази російських ВПС, завданнями яких є боротьба з тероризмом, наркотрафіком, контроль держкордону і надання допомоги національним формуванням у бойовій і спеціальній підготовці. Російська присутність розглядається як стабілізуючий фактор для всієї Центральної Азії.

Стан справ у цих сферах залежить від **великої політики**. Зустрічі лідерів Азійської п'ятірки з президентом РФ В.Путіним є традиційними і слугують барометром стану відносин. Традиційно вони відбуваються у форматах СНД, ОДКБ і ШОС. Наприклад на черговому саміті СНД який відбувся 13 жовтня 2023 року в столиці Киргизстану м. Бішкек глави держав Азербайджану, Білорусії, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану і Туркменістану підписали 17 документів, політично, економічного, інформаційно-технологічного,

гуманітарного і безпекового характеру. На площадці також відбулися двосторонні зустрічі. Це дало повід експертам висловити обережну думку, що незважаючи на прохолоду відносин між країнами учасницями у зв'язку з війною Росії проти України відносини буде збережено і країни-учасниці намагатиметься співпрацювати з актуальних питань і надалі [Саммит 2023].

Симптоматичною за підсумками саміту є й думка аналітика з Киргизії Есена Усубалиєва. На його переконання «30 років політики «відкритих дверей» з країнами Заходу не стали періодом економічного зростання і процвітання. Усвідомлення того, що справедливі і рівноправні відносини можуть гарантувати тільки близькі по духу держави, визначає зараз курс СНД який є консолідованою позицією країн-учасниць з питань регіонального і міжнародного розвитку» [Усубалиев 2023].

Стратегія Китаю в Центрально-Азійському регіоні має дві особливості – мирно уживатися з інтересами Росії (тобто не конфліктувати) і дотримуватися лінії економічного прагматизму. Першу особливість віддзеркалює парадигма Великого реформатора Ден Сяопіна – «Стратегія 24-х ієрогліфів», яка була проголошена у 1990 році. У відповідності з нею Китай повинен «спокійно спостерігати; забезпечувати безпеку своїх позицій; вести справи помірковано; ховати свої можливості і очікувати; бути не дуже помітним; і ніколи не претендувати на лідерство». Мудрість великого Дена [м'який як хлопок, гострий як ікла] сучасне керівництво Китаю трансформувало у два принципи: перший – політична стабільність в державі-партнері (регіоні) є гарним фундаментом для співпраці і другий – централізація влади в руках небагатьох є запорукою ефективного управління.

У політичних відносинах з країнами регіону ці принципи матеріалізувалися у досить прозору лінію поведінки керівництва Китаю: утримуватися від офіційних коментарів щодо внутрішньої і зовнішньої політики держав партнерів (з зворотною вимогою стосовно себе), утримуватися від будь-яких коментарів щодо прав і свобод людини та діяльності сектору громадянського суспільства, стану

корупції у владі, демократичному/авторитарному стилю ротації гілок влади в країнах регіону тощо [Дуней 2020].

Основні ідеї політики економічного прагматизму Китаю в Центральній Азії були озвучені в період 2001-2010 років. В вустах політиків високого рангу ресурси регіону були представлені як «апетитний пиріг, який дарований небесами китайському народові... Регіон має велику стратегічну цінність з геополітичної точки зору. Той хто контролює його володіє ключем до «майбутнього країн на іншому кінці [євразійського] мосту... Це вразливе місце Китаю» [Дуней 2020]. У 2012 році Ван Цзісі – декан Школи міжнародних відносин Пекінського університету сформував стратегію «Марш на Захід», основні положення якої були інтегровані у проект «ОДИН ПОЯС-ОДИН ШЛЯХ» (ОПОШ). За підтримки лідера КНР Сі Цзіньпіна проект отримав рівень стратегічного документу (2013р.) і став лейтмотивом дій уряду Китаю в регіоні [Дуней 2020]. В Пекіні чітко розуміють, що реалізація цього проекту зможе створити глобальну транспортну мережу в Євразії, яка дозволить піднебесні знизити ризики морських перевезень до ключових партнерів в Європі у випадку загострень Тайванської проблеми і морської блокади Південно-Китайського моря.

Сьогодні Китай послідовно реалізує цей проект шляхом інтеграції в діючу систему АВТО, ЖД і МОРСЬКИХ ресурсів та НАФТО і ГАЗ-ову інфраструктуру країн регіону.

Сприйняття Китаю як прийняттого [а не домінуючого] партнера сприяє тональності і послідовна вираженість діалогу з країнами-партнерами з боку керівництва Китаю в межах ШОС де країни регіону присутні у повному складі. Створення цієї організації як координаційного центру дає можливість відчувати проблеми спільноти та обмінятися думками в межах двосторонніх форматів під час самітів.

Стратегія США

Увага уряду США до країн Центрально-Азійського регіону проявилася після подій 11 вересня 2001 року, коли було прийнято рішення про початок операції проти Талібану і «Аль-Каїди» в Афганістані. Починаючи з цього часу і фактично до 2014 року країни

Центрально-Азійської п'ятірки перетворилися у базу тилового забезпечення угруповання військ США в Афганістані. Йдеться про відкриття авіаційних баз США «Ханабад» і «Термез» в Узбекистані, «Манас» в Киргизстані, «Куляб» в Таджикистані і «Мары-2» в Туркменістані. Тобто у такий спосіб США відразу визначили свою воєнну присутність в регіоні на основі міждержавних домовленостей. Починаючи з цього часу Азійська п'ятірка непомітно для себе попала у силове поле «м'яких технологій» великої політики країни лідера. Красномовною з цього приводу була заява дочасного помічника Держсекретаря США у справах Європи і Євразії Е Джонс. «Політика США в Центральній Азії, заявила вона, повинна включати в себе прихильність до більш глибокої, більш стійкої і більш скоординованої взаємодії у всьому спектрі питань, з яких вони згодні і незгодні» [Сюэсун 2018].

Присутність США в регіоні була підкріплена фінансовою допомогою і гарантіями забезпечити безпеку південних кордонів країн регіону. Останнє в умовах терористичної загрози з півдня мало неабияке значення. Проте, реакція Росії і Китаю на присутність США в регіоні була більш ніж стриманою. З одного боку присутність США в нестабільному Афганістані їх влаштовувала, а з другого, уряди обох країн добре розуміли що відбувається воєнне освоєння території. А це питання для двох країн було і залишається вкрай важливим, адже така діяльність для безпеки країн матиме далекосяжні негативні наслідки.

Прояснення «незгоди» Азійської п'ятірки щодо політики демократизації регіону (резолуція Державного департаменту США щодо демократизації Центрально-Азійських країн (2003р.)) почалося з часу кольорових революцій в Киргизії і Узбекистані (2005р.). Американській слід в їхній підготовці проявився в діяльності багаточисленних НУО, які фінансувалися урядом США. Це суттєво зіпсувало відносини країн регіону з США та стимулювало зближення з Росією. Знаковим моментом прохолоди у відносинах сторін стало закриття воєнних баз і призупинення співпраці в гуманітарній сфері через присутність різноманітних гуманітарних місій.

Виправити ситуацію повинен був візит в регіон Держсекретаря США Дж.Керрі, який він здійснив у листопаді 2015 року. Головою зовнішньополітичного відомства було запропоновано створити формат відносин «5+1», який відповідатиме новій Стратегії національній безпеці США (2015) і який би став площадкою для з'ясування головних тем співпраці сторін. Лейтмотивом нового курсу було зафіксовано наміри США посилити співпрацю в області торгівлі і економіки, зовнішнього середовища, змін клімату а також в області протидії трансграничним загрозам як тероризм, розповсюдження ЗМЗ, наркотрафіку, торгівля людьми [Сьюесун 2018].

Однак під час президентства Б.Абами і Д.Трампа формат відносин «5+1» був дещо «заморожений». Обоє лідерів більш цікавили питання лідерства Америки в Європі і Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Його активізація розпочалася з 2020 року – часу президентства Дж. Байдена і прийняття нової Стратегії США у Центрально-Азійському регіоні. Стратегія розрахована на 2019-2025 роки і передбачає низку напрямків діяльності, успіх реалізації яких повинен закріпити позиції США в регіоні. Головними напрямками визначено: підтримку і зміцнення суверенітету і незалежності країн регіону; продовження співпраці з країнами регіону у боротьбі з екстремізмом і тероризмом; заохочення країн регіону до співпраці з Афганістаном у критичних для нього сферах (продовольство, енергетика тощо); формування в країнах регіону клімату для ведення бізнесу компаніями з США; сприяння демократичним реформам серед яких права людини і верховенство права є головними.

Документ також констатує, що Казахстан і Узбекистан є найбільш стійкими і мультивекторними гравцями в регіоні, з якими слід, в перше чергу, вести справи. Документ також відверто констатує, що тісна співпраця з усіма країнами регіону буде сприяти просуванню американських цінностей і забезпеченню противаги впливу інших держав. Росія і Китай визначені головними загрозами безпеці і стабільності [Еремина 2022; В США 2020].

Знаковою подією в функціонуванні фор-

мату «5+1» стала зустріч президента США Дж.Байдена з лідерами країн-членів у вересні 2023 року під час роботи Генасамблеї ООН. Як свідчить прес-реліз перелік питань розмови не виходив за межі традиційних протокольних зустрічей і повторив тематику Центрально-Азійської стратегії США: безпека, торгівля, інвестиції, територіальна цілісність, права людини, демократичні цінності, процвітання тощо. Одним з конкретних проектів можна вважати пропозицію США про початок розробки корисних копалин в регіоні, що сприятиме залученню інвестицій в регіон [Байден зустрівся 2023].

На думку експертів до невдач Центрально-Азійської стратегії США слід віднести те, що країни регіону не досягли значного прогресу в демократичних перетвореннях на зразок західних стандартів; проект США «Новий Шовковий шлях» (альтернатива Китаю) що повинен з'єднати країни великої Центральної Азії (регіональної п'ятірка + Афганістан + Пакистан) навіть і не розпочато; інтеграція у сфері безпеки відбувається під впливом Росії і Китаю.

Висновки.

На підставі вищезазначеного можна зробити декілька висновків. Перше, починаючи з 2015 року Центрально-Азійська п'ятірка поступово втягується у нову «велику гру» де зішлись інтереси глобальних гравців. Тотальність оголошених стратегій Росії, Китаю і США та риторика лідерів держав не приховує «стурбованість» Росії і Китаю діями США в регіоні, а уряду США загрозою безпеці і стабільності для регіону з боку Росії і Китаю. Друге, агресія Росії проти України помітно вплинула на імідж країни серед політичних лідерів п'ятірки й їх впевненість щодо щирості проголошених нею намірів в розбудові рівноправних відносин. Азійська стриманість проглядається й відносно анонсованого курсу США і Китаю. Щеплення «кольорових революцій», яке вони отримали від США і «агресивний» економічний прагматизм Китаю спонукали керівництво країн шукати нові формати відносин на більш привабливі основі. Сьогодні йдеться про «пантюрський» проект, який активно просуває Туреччина.

Бібліографічні посилання

- Grubov, V., Sanakuiev, M. (2023). *African Twilight of Francophonie, y: Scientific space: integration of traditional and innovative processes*: Scientific monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 431-439.
- United Nations Millennium Declaration. (2000). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf (дата звернення 18.09.2023)
- Атали, Ж. (2014). *Краткая история будущего* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://avidreaders.ru/read-book/kratkaya-istoriya-buduschego.html> (дата звернення 16.09.2023)
- Байден встретился в Нью-Йорке с лидерами государств Центральной Азии. (2023). *Голос Америки*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.golosameriki.com/a/readout-of-president-biden-s-meeting-with-the-c5-1-leaders-at-unga/7275348.html> (дата звернення 25.09.2023)
- В США представили новую стратегию по Центральной Азии. (2020). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://u.to/Ui81IA> (дата звернення 14.09.2023)
- Веселова, Е.Ш. (2020). Россия в Центральной Азии: новые грани взаимодействия [Електронний ресурс]. *ЭКО*, 10. Режим доступу: <https://ru/article/n/rossiya-v-tsentralnoy-azii-novye-grani-vzaimodeystviya/viewer> (дата звернення 10.10.2023)
- Димитриади, М. *Прощай, кириллица: как Турция переписала алфавит в Средней Азии*. (2021). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rtvi.com/stories/proshchay-kirillitsa-kak-turtsiya-perepisala-alfavit-v-sredney-azii/> (дата звернення 22.09.2023)
- Дуней, П. (2020). Влияние Китая в Центральной Азии. Последствия для евроатлантического миропорядка. *Per Concordiam*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://u.to/RS81IA> (дата звернення 18.09.2023)
- ЕБРР прогнозирует высокие темпы роста экономики Туркменистана. (2023). *News Central Asia*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.newscentralasia.net/2023/05/17/yebrr-prognoziruuet-vysokiye-tempy-rosta-ekonomiki-turkmenistana> (дата звернення 10.10.2023)
- Еремина, Н. (2022). «Ставка на отрыв от России»: Что стоит за активизацией США в Центральной Азии. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eurasia.expert/chto-stoit-za-aktivizatsiey-ssha-v-tsentralnoy-azii/> (дата звернення 15.09.2023)
- Комов, М.С. (2018). Транспортно-транзитный потенциал региона как важнейший фактор его экономического развития. *Вестник евразийской науки*, 5.
- Кыргызстан: экономический рост, занятость и сокращение бедности*. (2008). *International Labour Office*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/--ro-geneva/---sro-moscow/documents/publication/wcms_306630.pdf (дата звернення 14.10.2023)
- Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади*. (2021). Монографія / за заг. ред. О.П.Дзьобаня. Харків: Право.
- Профицит торгового баланса Казахстана по итогам полугодия составил \$21 млрд. (2022). *Forbes*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://forbes.kz/finances/profitsit_torgovogo_balansa_stranyi_po_itogam_polugodiya_sostavil_21_mlr/ (дата звернення 20.09.2023)
- Рейтинг: Азербайджан является самой богатой страной в регионе. (2016). *REPORT*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://u.to/LC81IA> (дата звернення 16.10.2023)
- Саммит СНГ в Бишкеке завершился подписанием ряда документов. (2023). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rus.ozodi.org/a/32636385.html> (дата звернення 13.10.2023)
- Скалепов, А.Н., Лагуткин, Н.В. (2022). Среднеазиатский регион на перекрестке геополитических стратегий. *Военная мысль*, 2.
- Сюзун, Ф. (2018). Стратегия США по распространению влияния в регионе Центральной Азии как общая угроза для России и Китая. *Международные отношения*, 3.
- Туркменистан показал высокие макроэкономические темпы развития в 2022 году. (2023). *Интернет-портал СНГ*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://e-cis.info/news/567/107483/> (дата звернення 2.10.2023)
- Указ Президента РФ от 02.07.2021 N 400. (2021). *Консультант*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_389271/ (дата звернення 12.10.2023)
- Усубалиев, Э. (2023). *Долгосрочные итоги саммита глав стран СНГ в Бишкеке*. [Електронний ресурс].

Режим доступу: <https://ru.sputnik.kg/20231017/bishkek-sng-sammit-itogi-1079568831.html> (дата звернення 17.10.2023)

- Фрідмен, Л. (2002). *Лексус і оливкове дерево: Зрозуміти глобалізацію*. Вид-во «Критика».
- Центральная или Средняя Азия: как правильно? (2022). *Masa.media*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://u.to/DS81IA> (дата звернення 16.10.2023)
- Шаршеев, И. (2021). Рыночная экономика в Кыргызстане: достижения и проблемы. *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cabar.asia/ru/rynochnaya-ekonomika-v-kyrgyzstane-dostizheniya-i-problemy> (дата звернення 12.10.2023)

References

- Ataly, Zh. *Kratkaia ystoriya budushcheho* [A brief history of the future]. Retrieved September 16, 2023 from <https://avidreaders.ru/read-book/kratkaya-istoriya-buduschego.html> (in Russian)
- Baiden vstretylsia v Niu-Yorke s lyderamy hosudarstv Tsentralnoi Azyy [Biden met in New York with the leaders of Central Asian states]. (2023). *Holos Ameryky*. Retrieved September 25, 2023 from <https://www.golosameriki.com/a/readout-of-president-biden-s-meeting-with-the-c5-1-leaders-at-unga/7275348.html> (in Russian)
- Dunei, P. (2020). Vliyanye Kytaia v Tsentralnoi Azyy. Posledstviya dlia evroatlantskogo myroporiadka [The influence of China in Central Asia. Consequences for the Euro-Atlantic world order]. *Rer Concordiam*. Retrieved September 18, 2023 from <https://u.to/RS81IA> (in Russian)
- Думытрыды, М. *Proshchai, kyrylytsa: kak Turtsyia perepysala alfavit v Srednei Azyy* [Farewell, Cyrillic: how Turkey rewrote the alphabet in Central Asia]. (2021). Retrieved September 22, 2023 from <https://rtvi.com/stories/proshchay-kirillitsa-kak-turtsiya-perepisala-alfavit-v-sredney-azii/> (in Russian)
- EBRR prohnozyruet vysokye tempy rosta ekonomyky Turkmenystana [The EBRD predicts high growth rates for the economy of Turkmenistan]. (2023). *News Central Asia*. Retrieved October 10, 2023 from <https://www.newscentralasia.net/2023/05/17/yebrr-prognoziruuet-vysokiye-tempy-rosta-ekonomiki-turkmenystana> (in Russian)
- Eremyna, N. (2022). «Stavka na otrыv ot Rossyy»: Chto stoyt za aktivizatsiei SShA v Tsentralnoi Azyy [“Stake on separation from Russia”: What is behind the activation of the United States in Central Asia]. Retrieved September 15, 2023 from <https://eurasia.expert/chto-stoit-za-aktivizatsiey-ssha-v-tsentralnoy-azii/> (in Russian)
- Fridmen, L. (2002). *Leksus i olyvkove derevo: Zrozumity hlobalizatsiiu* [Lexus and the olive tree: Understanding globalization]. Vyd-vo «Krytyka». (in Ukrainian)
- Grubov, V., Sanakuiev, M. (2023). *African Twilight of Francophonie*, in: *Scientific space: integration of traditional and innovative processes: Scientific monograph*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 431-439.
- Комов, М.С. (2018). Transportno-tranzыtnyy potentsyal rehyona kak vazhneishyy faktor eho ekonomicheskogo razvytiya [Transport and transit potential of the region as the most important factor of its economic development]. *Vestnyk evraziyskoi nauky*, 5. (in Russian)
- Кыргызстан: экономический рост, занятость и сокращение бедности [Kyrgyzstan: economic growth, employment and poverty reduction]. (2008). *International Labour Office*. Retrieved October 14, 2023 from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/publication/wcms_306630.pdf (in Russian)
- Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady* [National security: illuminating and theoretical-methodological ambushes]. (2021). Monohrafiia / za zah. red. O.P.Dzobania. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)
- Profytsyt torhovoho balansа Kazakhstana po ytoham poluhodyia sostavyl \$21 mlrd [The trade surplus of Kazakhstan at the end of the first half of the year amounted to \$21 billion]. (2022). *Forbes*. Retrieved September 20, 2023 from https://forbes.kz/finances/profitsit_torgovogo_balansa_stranyi_po_itogam_polugodiya_sostavil_21_mlrd/ (in Russian)
- Reitynh: Azerbaidzhan yavliaetsia samoi bohatoi stranoi v rehyone [Rating: Azerbaijan is the richest country in the region]. (2016). *REPORT*. Retrieved October 16, 2023 from <https://u.to/LC81IA> (in Russian)
- Samyt SNH v Byshkeke zavershylsia podpysanyem riada dokumentov [The CIS summit in Bishkek ended with the signing of a number of documents]. (2023). Retrieved October 13, 2023 from <https://rus.ozodi.org/a/32636385.html> (in Russian)

- Sharsheev, Y. (2021). Рыночная экономика в Кыргызстане: достижения и проблемы [Market economy in Kyrgyzstan: achievements and Problems]. *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*. Retrieved October 12, 2023 from <https://cabar.asia/ru/rynochnaya-ekonomika-v-kyrgyzstane-dostizheniya-i-problemy> (in Russian)
- Siuəsun, F. (2018). Stratehiya SShA po rasprostranenyiu vliyaniya v rehyone Tsentralnoi Azyy kak obshchaia uhroza dlia Rossyy u Kytaiia [US strategy to spread influence in the Central Asian region as a common threat to Russia and China]. *Mezhdunarodnye otnosheniya*, 3. (in Russian)
- Skalepov, A.N, Lahutkyn, N.V. (2022). Sredneazyatskyi rehyon na perekrestke heopolytycheskykh stratehiy [The Central Asian region at the crossroads of geopolitical strategies]. *Voennaiia mysl*, 2. (in Russian)
- Tsentralnaia yly Sredniaia Azyia: kak pravylno? [Central or Central Asia: how is it correct?] (2022). *Masa. media*. Retrieved October 16, 2023 from <https://u.to/DS81IA> (in Russian)
- Turkmenystan pokazal vysokye makroekonomicheskiye tempy razvutyia v 2022 godu [Turkmenistan showed high macroeconomic rates of development in 2022]. (2023). *Ynternet-portal SNH*. Retrieved October 2, 2023 from <https://e-cis.info/news/567/107483/> (in Russian)
- Ukaz Prezidenta RF ot 02.07.2021 N400 [Decree of the President of the RF, July 2, 2021 N400]. (2021). *Konsultant*. Retrieved October 12, 2023 from https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_389271/ (in Russian)
- United Nations Millennium Declaration*. (2000). Retrieved September 18, 2023 from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf
- Usubalyev, Ə. (2023). Dolhosrochnnye ytohy sammyta hlav stran SNH v Byshkeke [Long-term results of the summit of the heads of the CIS countries in Bishkek]. Retrieved October 17, 2023 from <https://ru.sputnik.kg/20231017/bishkek-sng-sammit-itogi-1079568831.html> (in Russian)
- V SShA predostavyly novuiu stratehiyu po Tsentralnoi Azyy* [The United States provided a new strategy for Central Asia]. (2020). Retrieved September 14, 2023 from <https://u.to/Ui81IA> (in Russian)
- Veselova, E.Sh. (2020). Rossyia v Tsentralnoi Azyy: novye hrany vzaymodeistviya [Russia in Central Asia: new facets of interaction]. *ЭКО*, 10. Retrieved October 10, 2023 from <https://ru/article/n/rossiya-v-tsentralnoy-azii-novye-grani-vzaimodeystviya/viewer> (in Russian)